

SÍDLA ČESKÝCH PANOVNÍKŮ

Stanislava Jarolímková

Kresby Jiří Filípek

Poděkování

*Za pomoc při psaní této knihy děkuji především akreditovanému průvodci Prahou
Miloslavu Čechovi, Ing. Pavlu Hášovi, pracovníkům pražského územního odborného pracoviště
Národního památkového ústavu, Martině a Honzovi.*

*Tuto knihu věnuji s láskou a s díky
našim snachám a vnoučatům.*

SÍDLA ČESKÝCH PANOVNÍKŮ

Stanislava Jarolímková

Kresby Jiří Filípek

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Stanislava Jarolímková

SÍDLA ČESKÝCH PANOVNÍKŮ

Vydala Grada Publishing, a.s., pod značkou **bambóok**

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401

www.grada.cz

jako svou 7661. publikaci

Ilustrace na stranách 15, 17, 33 (dole), 40 (nahore), 42, 50 (dole) a 128 jsou převzaté z *Knižky pro zvědavé děti* nakladatelství Albatrosmedia

Lektoroval Čeněk Michal

Kresby Jiří Filípek

Redakce textu Milan Pokorný

Sazba a zlom Antonín Plicka

Návrh obálky Jiří Filípek

Zpracování obálky Antonín Plicka

Počet stran 136

Vydání 1., 2020

Vytiskla tiskárna FINIDR, s.r.o., Český Těšín

© Grada Publishing, a.s., 2020

© Stanislava Jarolímková, DILIA, 2020

Cover Illustration © Jiří Filípek, 2020

Illustrations © Jiří Filípek, 2020

ISBN 978-80-271-1511-2 (pdf)

ISBN 978-80-271-0711-7 (print)

Obsah

Úvod	7
------------	---

I. ČÁST NEJPRVE SI POVÍDEJME

Jak to všechno začalo	9
Šli a šli, až došli... ..	9
Trocha nut(d)ných informací	10
První říše na našem území	11
Představují se knížecí hradiště	13
Představují se královské hrady	16
Nebyl hrad jako hrad – a proč ubývaly?	16
Dejme kámen ke kameni, ať se dílo podaří	21
Bezpečnost jistily piknůsky a flankovací věže	25
Život na hradech s koronami, sedili a cisternami	34
Hradní zábavy včetně turnajů, při nichž chyběly kobyly	47

II. ČÁST VYDEJME SE NA PROCHÁZKY

Významná knížecí hradiště	56
Budeč	56
Kouřim	57
Levý Hradec	57
Libice nad Cidlinou	58
Mikulčice	58
Pražský hrad	60
Staré Město	60
Vyšehrad	61
Významné královské hrady	64
Bezděz	66
Hrádek na Zderaze	70
Karlštejn	71
Karlík	79
Karlsberg neboli Kašperk	79
Karlsburg neboli Tepenec	81
Karslhaus neboli Hrádek u Purkarce (Karlův Hrádek)	81
Karlskrone neboli Radyně	82

Králův Dvůr	83
Křivoklát	85
Loket	89
Nový Hrad u Kunratic	92
Pražský hrad	94
Preitenstein	105
Přimda	106
Špilberk	108
Točník	110
Týřov	112
Vlašský dvůr	114
Zvíkov	117
Žebrák	120
Významné císařské zámky	122
Benátky nad Jizerou	122
Brandýs nad Labem	123
Lány	124
Ploskovice	125
Zákupy	126
Velkomoravští a čeští panovníci v letech 830–1918	129
Literatura	132

Úvod

Většina z nás považovala v dětství za samozřejmé, že v naší zemi vládli králové, kteří založili a vybudovali hrady, v nichž žili a panovali v pohodlí i v bezpečí.

My si však v této knížce ukážeme, že ledacos bylo jinak.

- Než se začaly budovat hrady, vládli u nás panovníci zvaní od 9. století knížata, kteří sídlili v opevněných sídlech zvaných **hradiště**.
- **Hrady** jako (ve své době) nejmodernější luxusní a bezpečná sídla zakládali a stavěli panovníci, honosící se titulem král, teprve od konce 12. století.
- Jelikož postupem času bylo zřejmé, že i hrady mají řadu nedostatků, začaly od přelomu 15. a 16. století vyrůstat **zámky**, které nabízely především pohodlné bydlení. Tato sídla však sloužila českým panovníkům téměř výhradně k odpočinku a zábavě.

Knížka, v níž se podíváme především do období mezi 9. až 16. stoletím, má dvě části.

V té první se dozvíte, co měla **hradiště** společného s **hrady** a čím se od nich lišila. Ke **královským hradům** si řekneme například to, že jejich kamenné stavby byly studené a nepříliš útulné a na nádvořích určitě nepobíhali králové s korunou na hlavě, jak to známe z pohádek. Panovníci totiž směli nosit tuto ozdobu pouze při slavnostních příležitostech, a navíc na (obvykle neuklizených) nádvořích občas spíše pobíhala domácí zvířata včetně vepřů. Dočtete se také o tom, od kdy byly hrady budovány pomocí lešení, malty a jeřábů, k čemu jejich obyvatelé využívali sedilia, cisterny či mokré kůže a co dělal král, když ho rozbolely zuby. Pasáž o **zámcích českých panovníků** mimo jiné prozradí, v kterém z nich byl instalován nejstarší dochovaný výtah.

V druhé části knihy se pomocí mapek společně projdeme po nejznámějších **hradištích** a po nejvýznamnějších či nejzajímavějších **panovnických hradech i zámcích** a řekneme si o nich zajímavosti, které si většinou snadno zapamatujete. Chybět nebudou ani některé legendy, a to nejen o čertech, černém psu či karlštejnském Půďákově, ale například i o údajné Daliborově hře na housle, u níž najdete zajímavý obrázek.

Psaný text doplní 101 kreseb Jiřího Filípka.

Přeji vám příjemné počtení.

Stanislava Jarolímková

<https://stjarolimkova.portnet.cz>

<https://www.facebook.com/stanislava.jarolimkova>

I. ČÁST NEJPRVE SI POVÍDEJME

Jak to všechno začalo

Než se začneme věnovat sídlům českých panovníků, řekneme si, kudy a kdy přišli naši slovanští předkové na území, na němž dnes žijeme. Vysvětlíme si také, jak vlastně panovníci „vznikali“ a jak zakládali v Čechách a na Moravě své první říše.

Šli a šli, až došli...

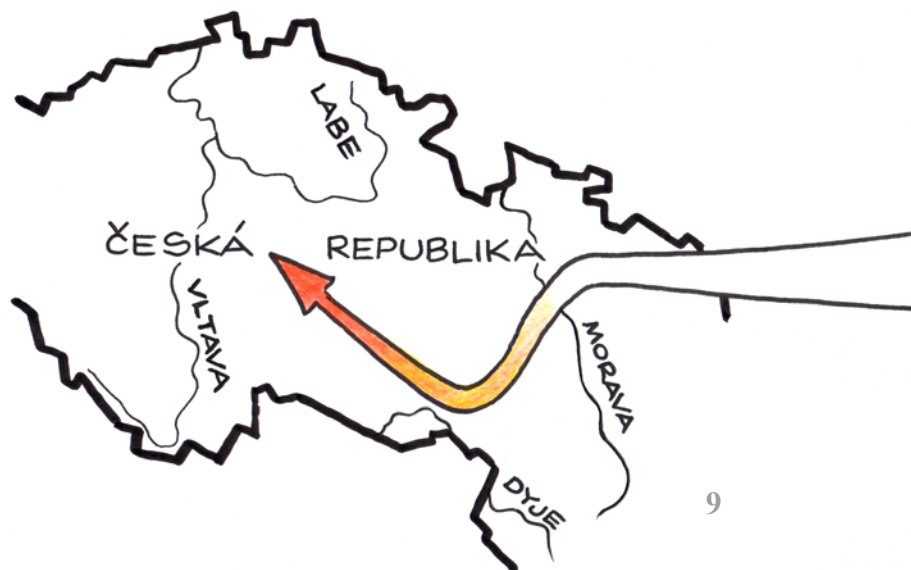
Když se naši předkové vydali ze své původní domoviny ve východní Evropě hledat nový, lepší domov, cestou si společně zajišťovali obživu, stavěli si k přespání jednoduché přístřešky a starali se o **zvířata**, která cupitala s nimi.

Část nově příchozích Slovanů se zabydlela asi v polovině 6. století našeho letopočtu na území, kterému dnes říkáme Morava, kde začali žít především v úrodných nížinách podél řek Moravy a Dyje. Další doputovali koncem 6. století ještě dále na západ, až do dnešních Čech, kde se jim zalíbilo úrodné území s nepřehlédnutelným Řípem, rozložené kolem střední části toku Labe a Vltavy neboli v širokém okolí dnešní Prahy.

Zpočátku všichni společně vlastnili území, na kterém se usadili, jenže postupně si někteří muži začali присvojovat stále větší část půdy a nechávali se od ostatních živit. Ti neúspěšnější z nich se stávali panovníky – nejprve s titulem **kníže** a později **král**, nebo dokonce **císař**.

ZVÍŘATA Z východoevropské domoviny si přivedli do nové vlasti především kozy a ovce, které jim dávaly mléko, a ovce navíc poskytovaly i vlnu. S vepřiky (kteří jsou známi svou neochotou putovat z místa na místo) se seznámili teprve v cíli své dlouhé cesty. Zdejší noví čtvernozí kamarádi byli tmavě zbarvení, mívali kly a dlouhé nohy, volně pobíhali po krajině a sami se starali o potravu mimo jiné tím, že se pásli. Samozřejmě nebyli tak kulatoucí, jak býváme zvyklí. K tomu došlo teprve v dalších staletích, kdy vše dostávali v chlívku až pod rypáček.

Na této mapce vidíme, kde se po svém příchodu do nové vlasti usazovali naši předkové.

Trocha nut(d)ných informací

Když píšeme či hovoříme o některém z panovníků, měli bychom uvést vždy při první zmínce nejen jeho jméno, ale i panovnickou hodnost a pořadové číslo psané římskými číslicemi. Římská jednička se u jejich jmen obvykle píše pouze v případě, že by mohlo dojít k záměně. Důvod si vysvětlíme na následujících příkladech.

PŘÍKLAD DVOU VRATISLAVŮ

První z nich panoval v letech 915–921 jako **kníže**, a protože byl mezi českými přemyslovskými knížaty prvním nositelem tohoto jména, zněl jeho titul **kníže Vratislav I.** O mnoho let později, v letech 1061–1085, usedl na knížecí stolec druhý přemyslovský Vratislav, a proto zněl jeho titul **kníže Vratislav II.** Tento kníže se však stal roku 1085 **králem**, a jelikož byl mezi českými králi prvním Vratislavem, je nutno ho psát **král Vratislav I.**

PŘÍKLAD ŠESTI VÁCLAVŮ

Z rodu Přemyslovců pocházela dvě **knížata** – **kníže Václav I.** (panující v letech 924/5–935 a prohlášený za svatého) a **kníže Václav II.** (1191). K nim později přibyli tři **králové** – **král Václav I.** (1230–1235), **král Václav II.** (1283–1305) a **král Václav III.** (1305–1306). Z rodu Lucemburků vládl **král Václav IV.** (1378–1419).

Zde si připomeňme, že na český trůn usedl ještě sedmý Václav, který si však od sedmi let říkal Karel a je známý jako **císař Karel IV.** Otec Jan Lucemburský ho totiž odvezl ke svému švagrovi, francouzskému králi Karlu IV. Sličnému, a své sestře, královně Marii. Zde jeho sedmiletý synek přijal při biřmování – jak bývalo zvykem – ještě jedno jméno, a to Karel, které si zvolil podle zmíněného francouzského strýce. Měl se tedy jmenovat Václav Karel, jenže Francouzi české jméno komolili, zřejmě mu prý říkali „vacela“ či „vaklař“, a tak mu strýček doporučil, aby používal pouze nově přijaté jméno Karel. A on, jak víme, poslechl.

SVATÁ ŘÍŠE ŘÍMSKÁ (která mírně měnila svoje pojmenování i rozlohu) vznikla roku 962 a navázala na starší Franskou říši. Zpočátku tvořila volnou federaci (volný svazek) německého království a části Itálie a vládl v ní císař. Postupně se rozšiřovala, a nakonec k ní patřila přibližně dnešní území Německa, severní Itálie, části Francie, Rakouska, Švýcarska, části Polska, států Beneluxu a od 11. století i Čechy a Morava. Neměla hlavní město, pouze se v ní vytvořila velká centra, využívaná pro významná mezinárodní jednání. Tato říše výrazně ovlivňovala dějiny střední Evropy, a tudíž i naší země. Oficiálně zanikla v roce 1806.

Bývá zvykem uvádět u panovníka pouze nejvyšší titul a s ním související pořadovou číslici. Ukážeme si to na nejznámějším z nich – **císaři Karlu IV.**

Ten byl za života svého otce Jana Lucemburského nejprve **moravským markrabětem** (tedy panovníkem na Moravě, ale podřízeným otci, který vládl v Čechách i na Moravě) a roku 1346 se stal (poté, co otec Jan Lucemburský padl v bitvě u Kresčaku) **českým králem**. Byl sice českým **králem Karlem I.**, jenže roku 1355 se stal **císařem Svaté říše římské** – což byla nejvyšší funkce evropských panovníků. Proto je správné o něm psát vždy jako

o císaři **Karlu IV.**, a to i tehdy, když se jedná o události či skutky, které se odehrály dříve, než jím byl zvolen a korunován.

Císařem (a zároveň **českým králem**) se stal i **Zikmund**, syn Karla IV., ale protože byl mezi římskými císaři jediným nositelem tohoto jména, pořadovou číslici nepotřebuje.

Když v letech 1526–1918 usedali na český trůn králové z rodu Habsburků, byli všichni nositeli císařského titulu a uvádějí se opět s „císařskou“ římskou číslicí. Pro zvědavé čtenáře uvedu, že tito habsburští císaři byli až do roku 1806 **císaři Svaté říše římské**, ale po jejím zániku se stali **císaři Rakouské říše**.

KAREL IV. Pro zvědavé čtenáře dodám, že před Karlem IV. zastávali onu nejvyšší funkci císaře Svaté říše římské tři Karlové (a zároveň franští neboli němečtí panovníci): Karel I. Veliký (od roku 800), Karel II. Holý (od roku 875) a Karel III. Tlustý (od roku 881).

CÍSAŘI Císařský titul měla i **Marie Terezie** (která zavedla roku 1775 první školskou reformu, podle níž měly všechny děti ve věku od šesti do dvanácti let navštěvovat základní školu). Ovšem protože do funkce panujícího císaře Svaté říše římské nesměla být zvolena žádná žena, získala Marie Terezie tento titul (stejně jako manželky ostatních habsburských císařů) pouze jako manželka regulérně zvoleného a korunovaného císaře Františka I. Štěpána Lotrinského. Podle některých historiků se tedy z hlediska pravomocí stala pouze „**paní císařovou**“.

První říše na našem území

První slovanská říše na území našeho státu vznikla na **Moravě** kolem roku 830 poté, co kníže **Mojmír I.** připojil ke svému území sousední, východně ležící Nitranské knížectví. Je známa pod názvem **Velkomoravská říše**

MORAVA Nejspíše na Moravě měla jádro Sámova říše, což byla první slovanská říše na území našeho státu. Vznikla roku 623, kdy se naši slovanští předkové spojili pod nadvládou franského kupce Sáma k obraně proti Avarům útočícím zejména v oblasti povodí Moravy. Její územní rozsah není znám, takže je možné, že zahrnovala i Čechy a západní Slovensko. Zanikla v roce 658.

Výrazně podkreslená centrální část Velkomoravské říše byla územím, které mojmírovská knížata ovládala pevnou rukou. Šrafovaně vyznačená území, k nimž patřily jistý čas i Čechy, byla jen volně připojena a snažila se o odtržení.

SVATOPLUK I. bývá spojován s legendou o třech prutech, která měla jeho třem synům vysvětlit, proč by měli držet spolu a neměli by vést mezi sebou rozepře. Traduje se, že jim předvedl, že zatímco jeden prut dokáže každý snadno zlomit, se třemi pruty najednou bude mít potíže i silák. Historici však říkají, že tuto pověst znali již obyvatelé Římské říše (existující na území dnešní Itálie od 8. století př. n. l. do 6. století n. l.). Je tedy jisté, že tuto radu nevymyslel v 9. století našeho letopočtu moravský kníže Svatopluk, který měl navíc s velkou pravděpodobností nikoliv tři, nýbrž pouze dva syny.

PŘEMYSLOVCI Přemyslovce dělí historici na dvě skupiny. Do jedné patří panovníci vymyšlení a do druhé ti, jimž se říká historicky doložení, což znamená, že o jejich životě se zachovaly spolehlivé informace. Panovníky vymyšlenými, o nichž hovoří pouze pověsti a legendy, byli údajně soudce či kníže **Krok**, jeho dcery **Kazi**, **Teta** a **Libuše**, dále **Přemysl** zvaný **Oráč**, jeho (a Libušin) syn **Nezamysl** a pak **Mnata**, **Vojen**, **Vnislav** (Unislav), **Křesomysl**, **Neklan** a **Hostivít**. Prvním historicky doloženým přemyslovským knížetem se stal koncem 9. století kníže **Bořivoj**.

VRAŽDY Středověk byl z našeho pohledu brutální a násilné činy se stávaly běžnou součástí života, protože neexistovaly – zjednodušeně řečeno – zákony, které by trestné činy vyjmenovávaly a spojovaly s trestem. Pokud vraždil či dal vraždit panovník, pak to dělal kvůli zachování či posílení knížectví či království. A kupodivu jeho poddané to příliš neděsilo, protože odmala zažívali smrt: sourozenci umírali kvůli vysoké dětské úmrtnosti, při morech vymírali obyvatelé vesnic i měst.

Od 11. století vládli Přemyslovci nejen v celých Čechách, ale i na Moravě a u moci zůstali až do roku 1306 (kdy byl zavražděn král **Václav III.**); někteří z nich se ujali vlády opakovaně.

VÁCLAV III. Smrtí **Václava III.** vymřel přemyslovský rod po meči, což značilo, že zemřeli všichni mužští členové, kteří by měli právo vládnout. Pokud v minulých staletích vymřel některý rod takzvaně po přeslici, znamenalo to, že zemřely všechny urozené členky. (Přeslice využívaná při předání vlny bývala totiž symbolem žen, zatímco symbolem mužů býval meč.) Proto se někdy dočítáme, že po smrti Václava III. zůstaly pouze tři neprovdané přemyslovské „přeslice“. My dodáme, že jednou z nich byla mladší sestra Václava III. – **Eliška Přemyslovna**, která se ve svých osmnácti letech provdala 1. září 1310 za čtrnáctiletého **Jana Lucemburského**, českého krále, s nímž měla syna – budoucího slavného císaře **Karla IV.**

a vládli jí Mojžírovi nástupci – **Rastislav I.**, **Svatopluk I.** a **Mojmír II.** s bratrem-spoluvládcem **Svatoplukem II.**

Za vlády knížat-spoluvládců **Mojmíra II.** a **Svatopluka II.** už byla Velkomoravská říše velmi oslabena. Odtrhli se od ní i Češi a její konec urychlili kočovníci, kteří sem přiklusalí na svých malých otužilých vytrvalých konících z území dnešního Maďarska. Cestu měli snadnou, protože když se podíváme do atlasu, je zřejmé, že jihomoravská nížina, kde se část našich slovanských předků usadila, nebyla od jihu chráněna horami.

Velkomoravská říše zanikla asi po 75 letech v roce 905 či 906.

V Čechách ovládali v druhé polovině 9. století široké okolí dnešní Prahy **Přemyslovci**, zatímco zbylé části si rozdělila místní (regionální) slovanská knížata. Protože panovníci přemyslovského rodu chtěli vytvořit silnou, jednotnou říši, schopnou hájit své obyvatele zejména před cizími panovníky, obsazovali postupně území oněch místních slovanských knížat. Díky tomu ovládli poměrně brzy téměř celé Čechy – s výjimkou východního území, kde byli usazeni mocní a bohatí slovanští **Slavníkovci**, kteří se jim nehodlali poddat. Proto Přemyslovci udělali to, co považovali za jediné správné: roku 995 Slavníkovce **vyvraždili**. Využili toho, že slavníkovský kníže odjel se svou družinou na válečnou výpravu a doma zůstali pouze staří muži a ženy s dětmi.

Představují se knížecí hradiště

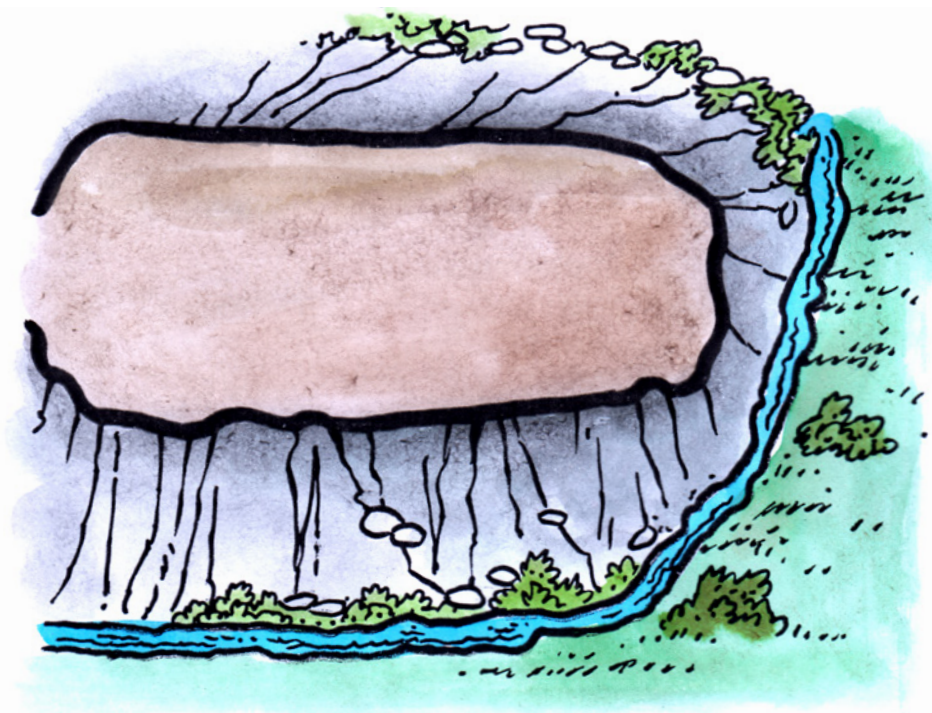
První opevněná centra zvaná dnes **hradiště** si budovali čeští a moravští panovníci dříve než hrady, tedy od 9. století. Vzniklo jich mnoho. možná více než dvě stě, a mívala rozlohu 5–10 **hektarů**, výjimečně i více než 40 hektarů. Panovníci do většiny z nich s velkou pravděpodobností jmenovali správce, kteří měli s přidělenou posádkou za úkol zajišťovat pořádek v hradišti i na území, které k němu patřilo. V nejvýznamnějších hradištích sídlil kníže, jeho rodina a ti, kteří mu pomáhali vládnout, jistili jeho bezpečnost či pečovali o jeho pohodlí.

Hradiště představovala velký přínos pro bezpečnost svých obyvatel, neboť bývala **ohražená** neboli **obehnaná hradbami**. Ostatní lidé žili bez jakékoliv ochrany ve volné přírodě v domcích tvořících osady.

Hradiště si naši předkové budovali na místech, která byla před nezvanými hosty chráněna v první řadě díky přírodě. Šlo většinou buď o:

- nížiny, kde staveniště chránily řeky, potoky nebo bažiny; ta bývají zvana **nížinná** nebo **blatná**,
- vyvýšeniny, nejčastěji ostrožny, které umožňovaly rozhled po okolní krajině; tato hradiště se nazývají **výšinná**.

HEKTARY Pražské Václavské náměstí by se do deseti hektarů vešlo se svými přibližně 45 000 m² neboli 4,5 hektary asi dvakrát. Brněnské náměstí Svobody, jehož rozloha je kolem 11 000 m² neboli 1,1 hektaru, by se do desetihektarového hradiště vešlo přibližně devětkrát.

Ostrožna je skalní útvar ve tvaru protáhlého jazyka, chráněný z obou bočních stran příkrými svahy. Na užší straně bývala spojena s okolním terénem obvykle úzkou stezkou.

MALTA se připravovala z vápna a říčního, potočního a možná i kopaného písku. Vápno se vypalovalo z vápence, jenž se těžil v lomech a vypaloval ve vápenkách. Nejstarší pece tohoto druhu byly u nás v provozu v 10. století, a v době budování hradů se pálení vápna rozšířilo na celé území Čech a Moravy. Tehdejší malta, která se používala nejen na spojování kamenů, ale například i na podlahy, mívala velmi dobrou kvalitu a podle odborníků bývala často tvrdší než kámen.

Stavitelé hradišť se však samozřejmě nespolehali pouze na ochranu přírody, ale začali stavět hradby ze dřeva a z kamenů, ovšem zpočátku ještě nespojovaných **malto**.

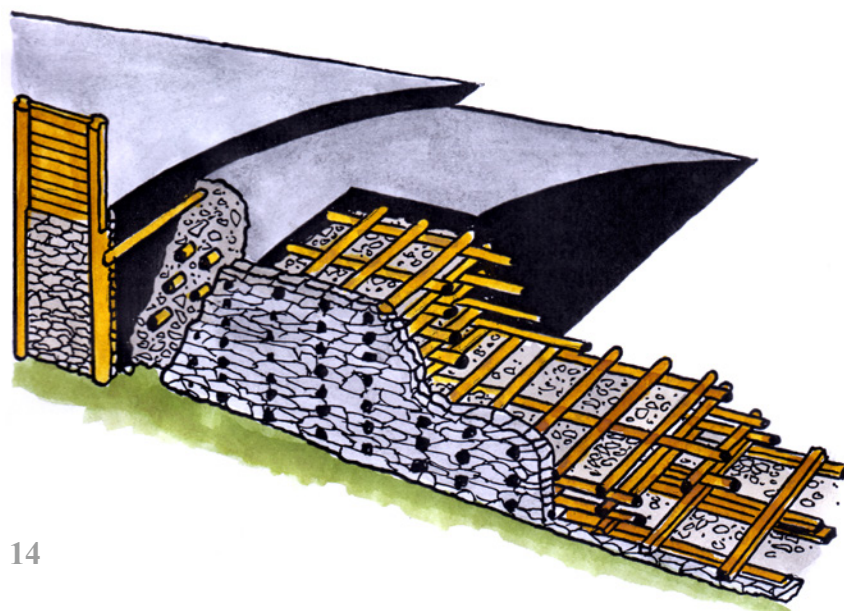
Hradeb existovalo několik druhů. Zpočátku se budovaly **palisády**, tvořené zašpičatělými kůly vraženými tupou částí do země, ale dokonalejším typem byla hradba zvaná **dřevohlinitá**.

Ještě bezpečnějším typem bývala **hradba dřevohlinitá s kamennou zdí v čele**. Budovala se tak, že stavitelé prosypali dřevěné rošty zeminou a kameny a na vše navršili hlinitý násyp svažující se směrem do hradiště. Po tomto náspu mohli obránci snadno vystoupat k čelní stěně hradby,

tvořené ve spodní části naskládanými (a pomocí roštů zpevněnými) kameny a v horní části dřevěnou nástavbou.

Nejjednodušší varianta dřevohlinité hradby byla tvořena dvěma palisádovými stěnami a prostor mezi nimi byl vyplněn upěchovanou zeminou a kameny.

Náročnější na budování byla hradba dřevohlinitá s náspem a kamennou zdí.